

Кулик І.В.

Сіменович У.В.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ІЗ СІМЕЙ ГРУПИ РИЗИКУ

Трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, торкнулися майже всіх сфер життєдіяльності й позначилися в першу чергу на сім'ї, на соціально-економічних умовах її розвитку, реалізації нею основних функцій як соціального інституту.

Предметом особливої уваги науковців стають в останні роки сім'ї, соціальне функціонування яких з об'єктивних і суб'єктивних причин ускладнене або порушене, а їх існування перебуває під загрозою. Такі родини характеризуються як сім'ї групи ризику. Традиційно їх поділяють на: малозабезпечені, неповні, багатодітні, дистантні, з дітьми-інвалідами, неповнолітньою матір'ю, недієздатними батьками та ін.

Особливе місце посідають роботи, присвячені питанням соціальної реабілітації (І. Зверева, Л. Коваль, Т. Лях, Р. Овчарова, С. Хлєбик), педагогічної реабілітації (Л. Баранська, Б. Вульфів, І. Єрмаков, Г. Несен, Л. Сохань), соціально-педагогічній реабілітації (С. Бєличєва, А. Капська, В. Ляшенко, Р. Овчарова), розробці та впровадженню моделей соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю присвячено ряд досліджень О. Безпалько, Н. Грабовєнко, О. Кузьменка, Г. Лактіонової, Р. Овчарової, С. Харченка та ін.

Педагогічну організацію діяльності щодо реабілітації підлітків із сімей груп ризику необхідно здійснювати в єдиній системі соціально-психолого-педагогічної роботи в нових умовах життєвого існування при цільовому забезпеченні переходу їх від стану соціальної і психологічної дезадаптації особистості до успішної адаптації, соціалізації й інтеграції в нову ситуацію розвитку. У нашому випадку ми розглядаємо такі напрямки соціалізації: соціалізацію виховання й соціалізацію розвитку підлітків.

Соціально-педагогічна робота з підлітками спрямована на створення

низки структурних, культурних, особистісних і міжособистісних факторів, взаємопов'язаних таким чином, щоб зробити світ дитини менш небезпечним шляхом активізації соціально-культурних і соціально-педагогічних функцій суб'єктів у задоволенні основних соціальних потреб особистості. Для реалізації цих аспектів Ніколаєвою В.І. були розроблені прикладні програми [3].

Мета реабілітаційних прикладних програм „Грамматика спілкування” і „Активізація особистісного потенціалу” полягає в тому, щоб зменшити або нейтралізувати дії несприятливих обставин, які виникають у підлітків із сімей груп ризику. Заходи, заплановані у програмах, сфокусовані як на підлітках, так і на їх батьках, класних керівниках у школі й спрямовані на розкриття ресурсів самих дітей, їх сімей та залучення виховного потенціалу мікросоціуму.

Самоактуалізація і соціалізація підлітків із сімей груп ризику неможливі без розвитку креативності особистості, виявлення і розвитку творчого потенціалу. Мова йде про творчий підхід до життя і про компенсаторний вплив мистецтва на особистість підлітка. Тому в практиці соціально-педагогічної реабілітації підлітків використовуються такі методи роботи, як арттерапія, конкурси, психологічні ігри, фестивалі художньої творчості дітей та молоді.

Програма „Грамматика спілкування” містить у собі тренінг комунікативності й тренінг-гру з навчання спілкування. Основною метою цих тренінгів є розвиток соціальної і комунікативної компетентності підлітків, тобто здатності індивіда ефективно взаємодіяти з людьми, що його оточують [2].

Учасники соціально-психологічних тренінгів під час занять мають змогу опанувати різноманітні способи міжособистісного спілкування і стають більш компетентними в цій сфері. Одна з переваг даних тренінгів полягає в тому, що під час проведення зустрічей кожен підліток відчуває себе прийнятим і таким, що активно приймає інших. Він користується повною

довірою групи і найголовніше – не боїться довіряти свої думки і почуття, переживання і сумніви іншим. У групі створюються умови, коли кожний її член оточений увагою, душевною теплотою, може розраховувати на підтримку й допомогу.

Працюючи в тренінговій групі, підліток може активно експериментувати з різними стилями спілкування, засвоювати і відпрацьовувати зовсім інші, не використані раніше комунікативні вміння та навички, почувуючи при цьому комфорт й особистісну захищеність. З нашої точки зору, ці тренінги можна розглядати як цілеспрямовану й інтенсивну підготовку підлітків до більш активного і повноцінного життя в соціумі.

Програма „*Активізація особистісного потенціалу*” включає цілий комплекс заходів, спрямованих на виявлення, пробудження і розвиток потенційних можливостей підлітків із сімей груп ризику.

Для пробудження внутрішнього потенціалу підлітків на базі ЗОШ створюються умови розвитку ініціативи, зокрема: групи соціальної активності з батьків (багатодітних та неповних сімей), Школа лідерів, Школа волонтерів, волонтерський загін, молодіжна редакція, молодіжний парламент тощо. Вихід особистості за вузько групові рамки, залучення її до системи безпосередніх стосунків з широким колом інших людей сприяє збагаченню індивідуального життя підлітків.

З метою інтеграції ресурсів можна проводити постійно діючий семінар «Основні технології і моделі діяльності педагогів з підлітками із сімей груп ризику» для підвищення кваліфікації класних керівників шкіл [4].

За основу був запропонований тренінг „Навики конструктивної взаємодії з підлітками” [1], де проводиться формування й подальший розвиток соціально-психологічної готовності класних керівників сприймати вільну та відповідальну поведінку підлітків, що має декілька складових. У програмі семінару передбачено дискусії, „круглі столи”, фокус-групи, педагогічні майстерні тощо.

По-перше, це внутрішня особистісна свобода самих дорослих та їх

власна інтернальна позиція щодо ставлення до життя. По-друге, це знання психологічних особливостей не тільки дітей підліткового віку взагалі, а й особливостей конкретних дітей. По-третє, це опанування конкретних навичок спілкування з підлітками, які дозволяють дорослим найбільш повно і вільно виразити себе, демонструвати прийняття та розуміння дітей з різними психологічними особливостями.

Прикладні реабілітаційні програми *«Крок назустріч»* і *«Розвиток Я-концепції»*. Програма „Крок назустріч” орієнтована на гармонізацію батьківсько-дитячих стосунків шляхом опанування батьками прийомами стилю спілкування з підлітками, що спрямовані на розуміння. Програма складається із семінару-практикуму „Зрозуміти – означає прийняти” для батьків, тренінгу „Взаєморозуміння” для підлітків і ряду заходів, що сприятимуть налагодженню стосунків між підлітком і його батьками.

Основне завдання цієї програми – актуалізація батьками проблеми розуміння й отримання досвіду ефективного спілкування зі своїми дітьми і оволодіння безконфліктним спілкуванням з боку підлітків. Така концепція може розглядатись як модель роботи соціального педагога з батьками, як певна виховна система, що може допомогти встановити дійсно рівноправні стосунки суб’єктів взаємодії: підлітків, батьків і соціальних педагогів.

Семінар-практикум «Зрозуміти – означає прийняти» містить три напрямки: проблематизація уявлень батьків про їх розуміння дитини; розробка стосунків співробітництва й розширення можливостей розуміння підлітка. Заняття проходять під час батьківських зборів, індивідуальних та групових консультацій.

Мета соціального педагога школи полягає в тому, щоб показати батькам, що їхня дитина має право на самостійність, порозуміння, та навчити батьків допомагати підліткові у розгортанні її соціальної активності.

Тренінг для підлітків «Взаєморозуміння» складається з трьох частин, де спочатку визначаються пріоритетні проблеми у взаємодії підлітків і батьків, потім – будуються стосунки співробітництва і на завершальному етапі

формуються навички ефективного спілкування на принципах розуміння .

Реабілітаційна програма *«Розвиток Я-концепції»* є логічним продовженням попередніх програм і являє собою процес проектування підлітками власного життя. Ця програма створена так, щоб розгорнулось дослідження підлітком себе, свого життя. До цього спонукає проведення групових занять на тренінгу особистісного зростання. Беручи участь у таких заняттях, підлітки за підтримки психолога поринають у процес взаємодії і сумісних переживань, які орієнтують на створення умов особистісного зростання й надання допомоги у розв'язанні проблем; мають можливість повірити у свої сили; набути нових знань і життєвих навичок; засвоїти зразки соціальної поведінки, актуалізувати і задовольнити мотиви особистісного зростання, тобто „активно вирощувати себе”.

Те, що «зростає», – це здатності особистості (здатність до прийняття відповідальності за своє існування, здатність довіряти іншим людям, здатність любити, здатність відстоювати свою думку і т.д.), її творчий потенціал і психосоціальна компетентність (здатність відповідати вимогам і завданням повсякденного життя, до збереження психічного благополуччя і його проявлення в спілкуванні з людьми, навколишнім світом, в культурі поведінки).

Придбання підлітком особистісних здібностей дозволяє йому успішно опанувати умови свого життя, розширювати і гармонізувати соціальні зв'язки і може стати фактором профілактики моральних відхилень і ризикованої поведінки, особистісних і соціальних проблем, що повністю відповідає завданням комплексної реабілітаційної програми.

У соціально-педагогічній реабілітації бажана участь батьків у спільній діяльності. До моменту завершення необхідно провести спеціальні бесіди-консультації з батьками, педагогами і партнерами, що підсумовують результати програми, формулюють індивідуальні рекомендації, забезпечують перенесення досягнутого підлітками в практику реальних життєвих відносин. Коригуванню підлягає не тільки поведінка підлітків, а й соціальна ситуація

розвитку в цілому, вся система взаємовідносин між дитиною та її соціальним оточенням, побудова якого є результатом спільних зусиль як самого підлітка, так і батьків, соціальних педагогів, психологів та інших фахівців.

Таким чином, широкий діапазон та універсальність засобів впливу форм і методів соціально-педагогічної роботи завдяки комплексній реабілітаційній програмі робить її одним із найбільш суттєвих засобів соціалізації, соціальної адаптації й розвитку особистості підлітків із сімей груп ризику.

Література

1. Анн Л. Психологический тренинг с подростками / Л. Анн. – СПб. : Питер, 2003. – 272 с.
2. Гапон Ю. А. Соціально-педагогічні технології виховання : теоретичні основи і практика / Ю. А. Гапон // Педагогіка і психологія. – 1996. – №2 – С.108-115.
3. Николаєва В. Комплексна програма діяльності ЦСССДМ щодо соціально-педагогічної реабілітації підлітків із сімей груп ризику / В. Николаєва // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. – Вип. XL / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов'янськ : Видавничий центр СДПУ, 2008. – С.252-257
4. Николаєва В. І. Соціально-педагогічна робота з сім'ями групи ризику / В. І. Николаєва // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: зб. наук. праць. – Серія №11. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – Вип. 5. (Частина II) – С.85-89